تبديليءَ جا قرآني محرڪ

قرآن مجيد متقين جي لاءِ هدايت آهي

#

قرآن حڪيم جي منڍ ۾ هن ڪتاب جو تعارف ڪرائيندي الله تعاليٰ فرمايو آهي ته هي متقين جي لاءِ هدايت آهي. هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ. (البقرو-2) هدايت جي ضرورت گمراهن ۽ گنهگارن کي وڌيڪ هوندي آهي پوءِ قرآن مجيد کي انهن جي بجاءِ سڀ کان اول متقين لاءِ هدايت ڇو قرار ڏنو ويو، جيڪي اڳ ۾ ئي پرهيزگار آهن. جڏهن اسان متقيءَ جي معنيٰ سمجهي وٺنداسين ته اسان جي مٿان هي حقيقت آشڪار ٿي ويندي ته قرآن سڀ کان اول متقين جي لاءِ هدايت ڇو قرار ڏنو ويو. حڪيم الاسلام مولانا عبيدالله سنڌي رحمة الله عليه ان جي وضاحت ۾ لکيو آهي ته تقويٰ هڪ استعداد ۽ صلاحيت آهي. جنهن سان ماڻهو انصاف ڪرڻ جو اهل بڻبو آهي. انڪري جيڪو شخص قرآن جي دنيا ۾ داخل ٿيندو سو اهو استعداد ماڻي وٺندو. اهڙن ماڻهن جي لاءِ قرآن پنهنجي هدايت جا دروازا کولي ڇڏي ٿو.

مولانا عبيدالله سنڌي رحمة الله عليه تقويٰ جي معنيٰ ۾ حضرت سيد عبدالقادر جيلاني رحمة الله عليه جي ڪتاب "غنية الطالبين" جو حوالو ڏيندي. پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وسلم جو فرمان نقل ڪيو آهي ته تقويٰ سڄي جو سڄي هن آيت ۾ بند آهي.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۝٩٠ (النحل – 90)

"بيشڪ الله تعاليٰ انصاف ڪرڻ ۽ ڀلائي ڪرڻ ۽ مائٽن کي ڏيڻ جو حڪم ڪري ٿو ۽ بيحيائي ۽ بڇڙي ڪم ۽ سرڪشيءَ کان روڪي ٿو اوهان کي نصيحت ڪري ٿو من اوهين ياد رکو."

مولانا عبيدالله سنڌي رحمة الله عليه فرمائن ٿا ته قرآن حڪيم ۾ جتي بہ تقويٰ جو ذڪر آهي، اتي تقويٰ جي لاءِ جن خوبين جي اپٽار آهي، اهي خوبيون قرآن حڪيم جي انهيءَ آيت جي تشريح ئي آهن. اهوئي سبب آهي جو قرآن شريف ۾ هي واضح حڪم آيو آهي ته انصاف ڪندڙ ٿيو ته اوهان تقويٰ کي ماڻي وٺندؤ (اِعْدِلُوْا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى. (المائده، 8) هن آيت ۾ تقويٰ جي اها تشريح پوري چٽائيءَ سان سمايل آهي.

هتان واضح ٿيو ته قرآن جي هدايت عدل ۽ انصاف جي واٽ تي هلندڙ ۽ ان جي طالبن جي لاءِ آهي. جنهن ماڻهوءَ کي ماڻهپي ۽ عدل انصاف سان جيئڻ جي نيت ئي ڪونهي سو قرآن مان هدايت حاصل ڪري نہ سگهندو.

#

عدل ڇا آهي؟

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ (النحل-90)

الله عدل ڪرڻ جو حڪم ڏئي ٿو. عدل جي معنيٰ آهي ته جيڪا شيءِ پنهنجي نفس لاءِ گهرجي، ان شيءِ جو اهڙو ئي حق ٻئي کي به ڏجي. جيئن پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وسلم فرمايو ته پنهنجي ڀاءُ جي لاءِ به اهو ئي پسند ڪريو جيڪو پنهنجي نفس لاءِ ڪريو ٿا.

وَالْاِحْسَانِ — الله احسان ڪرڻ جو حڪم ڏئي ٿو. احسان جا ٻه رخ آهن. هڪ هي ته انسان جنهن سان نيڪي ڪري، ان جي گهرج پٽاندڙ ان جي لهڻي جو جيترو حق بڻبو هجي سو ان کي ڏئي ڇڏي. پر جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجو لهڻو ليڪو به ڇڏي ڏئي ته ان کي ”احسان“ چيو ويندو. جڏهن ڪنهن جي بدحاليءَ جي حالت سامهون هجي ته پوءِ احسان کي ڇڏڻ عدل جي خلاف ٿي پوندو آهي. احسان جو حڪم الله تعاليٰ جو آهي. فرمانبردار ٻانهو الله جي حڪم کي اکين تي رکي الله جي لاءِ پال ۽ پلايون ڪري ”في سبيل الله“ جي سعادت ماڻي وٺندو آهي. مولانا عبيدالله سنڌي رحمه الله فرمائين ٿا ته اهڙي ماڻهو تي جڏهن پنهنجي مٽن ڪا مصيبت ڪڙڪندي آهي ته الله سندس مٽان سندس آسپاس ۽ سندس آڏو اچي واهرو بڻبو آهي. الله پنهنجن اهڙن ٻانهن کي اڳتي آڻي سندس مدد ڪرائيندو آهي جيڪي بنا جتائڻ جي سندس پرجهلا ٿيندا آهن. ٻانهو جڏهن اهڙا قدرت جا رنگ ڏسندو ته ڪيس الله جي مهربانيءَ وارو قانون ياد اچي ويندو.

اِيْتَآئِ ذِى الْقُرْبٰى ۾ محتاجيءَ جو قيد ڪونهي، بلڪ پاڻ اڳتي وڌي انهن جي بحال ڪاري ۾ مددگار ٿيڻو آهي. وَالْاَرْحَامِ اهي ٽي حڪم يعني عدل، احسان ۽ ايتاءِ ذي القربيٰ واجب آهن ۽ تقويٰ جو روح آهن. اهڙي طرح تقويٰ جي لاءِ ٻيا ٽي ڪم هي آهن:

وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ (النحل-90)

1- فحشاءِ يعني بي حيائي جي ڪمن کان رڪجڻ. انسان جنهن ڪم کي ماڻهن کان لڪائي ٿو ۽ دل ۾ ان ڪم جو بڇڙو هجڻ ڪتڪي ٿو، يعني ضمير ملامت ڪري ٿو ته اهو ڪم بيحيائي جو ليکبو، جنهن کان بچڻ تقويٰ آهي.

2- منڪرات يعني جنهن ڪم کي سماج ڏوهه قرار ڏنو آهي، انهن ڪمن کان بچجي.

3- بغي- انارڪزم کان بچجي. يعني سماج انصاف جي قيام لاءِ جيڪي ادارا ۽ حڪومت جوڙي ٿو ان سان بغاوت جو اهڙو طريقو اختيار نه ڪيووڃي، جنهن سان فساد ۽ انارڪزم جو انديشو هجي. پر جيڪڏهن اڪثريت جي مٿان افراد جي آمريت قائم ٿئي ته ان جي تبديليءَ لاءِ انقلاب جو طريقو اختيار ڪيو وڃي. اها به تقويٰ جي زندگيءَ جي لازمي گهرج آهي.

#

هتي تقويٰ جي تعريف ۾ ٽي شيون ڪرڻ جون ۽ ٽي شيون نہ ڪرڻ جون آهن. انهن ڇهن ئي شين جو تعلق انسان جي ماڻهپي سان آهي. جيترو وڌيڪ انهن جي پاسداري ڪندو اوترو وڌيڪ سندس ماڻهپو ترقي ڪندو. جيڪو ماڻهپو زندگي ۾ عدل (بالعدل) احسان (والاحسان) ۽ اجتماعيت (اِيْتَآئِ ذِى الْقُرْبٰى) جي جذبي سان سرشار آهي (ڪرڻ جون ٽي شيون) ۽ جيڪو ماڻهو پنهنجي ضمير جي سندرتا ڪي نهوڙيندو ناهي جيڪو پنهنجي سماجي قدرن جو لتاڙيندڙ ناهي ۽ جيڪو ماڻهو سماجي معاهدي جو باغي نٿو بڻجي. (نہ ڪرڻ جون ٽي شيون) قرآن اهڙي ماڻهوءَ جي لاءِ سراپا هدايت آهي. اهي ئي ماڻهو متقي آهن ۽ پوءِ قرآن انهن ماڻهن جون وڌيڪ خاصيتون هي ٻڌايون آهن تہ اهي ماڻهو پنهنجي وقت جي انتهائي معتبر ۽ نيڪوڪار ماڻهن تي اعتبار ڪري انهن جي ٻڌايل وحي جي هدايت جي روشنيءَ ۾ اڻ ڏٺي تي ايمان آڻين ٿا. نماز قائم ڪري الله تعاليٰ جي فرمانبرداريءَ ۽ جوابدهيءَ تي قائم رهن ٿا ۽ الله تعاليٰ جي پاران جيڪو رزق ڪين عطا ٿيو آهي. تنهن مان بي حساب خرچ ڪن ٿا. اهي قرآن ۽ اڳين ڪتابن ڪي مجيندي اديان جي اوريجنل توحيدي وحدت فڪر تي يقين رکن ٿا ۽ الله جي حضور ۾ پيش ٿي ذري ذري جو حساب ڪتاب ڏيڻ تي يقين رکن ٿا. اهي ماڻهو آهن جيڪي پاڻ ڪي الله جي موڪليل هدايت جو اهل ثابت ڪن ٿا ۽ ان هدايت ماڻڻ جي نتيجي ۾ ڪين ڪامرانيون ۽ فلاح حاصل ٿيل آهي.

قرآن جي هدايت مان اهي ماڻهو ميڙا چونڊي ڪري سگهندا جيڪي انسانذات جي فلاح ۽ سعادت جي لاءِ دردمندي ۽ فڪرمندي رکندا هجن. انسانذات جي ابتدا کان وٺي انهن جي فلاح جي لاءِ پيغمبرن ۽ سڌارڪن جي جهد ۽ جاکوڙ جو هڪ ڊگهو پسمنظر آهي انهيءَ پسمنظر ۾ ان انساني قافلي جو پيروڪار بڻجڻ ۽ ان قافلي ڪي اڳتي وٺي هلڻ جي فڪرمندي ۽ تڙپ رکندڙ ماڻهن جي لاءِ قرآن ۾ هدايت جا انبار آهن. خود پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وسلم جن جي لاءِ بہ قرآن پاڻ سڳورن جي تڙپ ڪي بيان ڪيو آهي:

وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰى (الضحى-7)

"اسان توکي سرگردان ڏٺو سي پوءِ هدايت عطا ڪئي سين."

انهيءَ تڙپ جو تعلق وري انسان جي عملي زندگيءَ سان آهي. جنهن ماڻهوءَ سماج ۾ انسانن جي فلاح ۽ ڀلائيءَ جي لاءِ پنهنجي مٿان ڪي ڪم فرض ڪري ڇڏيا آهن. انسانن ڪي انهن جي تخليقي مقصدن پوري ڪرڻ ۾ انهن جو مددگار بنجڻ جي فڪرمندي رکي ٿو. ماڻهن ڪي معرفت خداونديءَ سان وابستہ ڪرڻ جون ڪوششون وٺي ٿو. تہ پوءِ الله تعاليٰ انهن جي لاءِ اڳتي وڌڻ جا رستا آسان ڪندو وڃي ٿو. جيئن فرمايو ويو آهي تہ:

وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا. (العنكبوت-19)

"جيڪو اسان جي ٻڌايل رستن تي جهد ۽ جاکوڙ جاري رکندو آهي تہ اسان ان ڪي ضرور ضرور هدايت جي وات ڏيکاري ڇڏيندا آهيون.#